

12

fp=dk; k% emyrUokfu

चित्रकला स्वरचनात्मकतां वर्धनाय प्रबलो माध्यमो वर्तते । अस्मिन् कौशले भवन्तः अन्यप्रकारस्य सजीवमानसे प्रविशन्ति । अस्यकृते भवन्तः अङ्कनी, लेखनी, द्रावकः, वर्णः एतेषा तथा अङ्गूलीनामपि प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति । अस्म मूलाधाम् अवगमनं सरलमस्ति परन्तु प्रवीणता प्राप्तकरणाय अभ्यासः आवश्यकः अस्ति । एकवारं दक्षताप्राप्तिरनन्तरं भवन्तः स्वनिर्मितैः चित्रैः सन्तुष्टाः भवितुं शक्नुवन्ति । चित्रनिर्माणस्य केचन मानकाः भवन्ति । एतेषां ज्ञानम् अस्मान् स्वविचारान् कागदे चित्रितकरणे सहायतां करोति । काञ्चन मानकान् भवन्तः जानन्ति तथा प्रयोगमपि कुर्वन्ति । प्रस्तुतपाठे वयं चित्रकार्याः मूलकौशलानि गोलकारनिर्माणस्य तथा वर्णपूर्णस्य कौशलानां विषये ज्ञास्यामः ।

mīś ; kfu

प्रस्तुतपाठं पठनान्तरं भवन्तः सक्षमाः भविष्यन्ति :

- चित्रकलायै प्रयुक्तोपकरणानां ज्ञानं प्राप्तुम् शक्नुवन्ति ;
- चित्रकलायै मूलकौशलानां व्याख्यां कर्तुं शक्नुवन्ति ;
- मूलाकृतिं यथा गोलकारं वर्गाकारं तथा त्रिभुजं निर्मातुं शक्नुवन्ति ;
- द्वौ अथवा द्वितः अधिकं वर्णानि संमिश्रेण नूतनवर्णस्य निर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति ।

12-1 fp=kdyk; S/ko' ; dkfu mi dj .kkfu rFkk I kexh

चित्रम् 12.1 चित्राकलायैआवश्यकानि उपकरणानि तथा सामग्री

वयं बाल्यावस्थायां बहुचित्राणां निर्माणं कृतवन्तः तस्मिन् समये उपकरणानि तथा सामग्री अस्माकं कृते महत्वपूर्णा नासीत् केवलं एकस्या सम्यग् अङ्कन्याः तथा कागदस्य आवश्यकता भवति स्म । चित्रकार्ये निम्नलिखितानि कानिचन उपकरणानि व सामग्र्यः सन्ति ।

1- xqk; pfp=dyk; S/3duh

एषा अङ्कनी दृढा (H) तः कोमलम् (B) पर्यन्तम् उपलब्धास्ति । 9H सर्वाधिका दृढतमा अङ्कनी भवति । 9B सर्वाधिका कोमला भवति । अस्यान्तर्गते F (FINE) तथा HB (मध्यमः) अङ्कनी भवति । Hअङ्कनी (2H,3H तथा 4Kदृढाङ्कनी भवति) एतासां प्रयोगः सम्यक् रेखानिर्माणार्थं

चित्रम् 12.2 गुणयुक्तचित्रकलायैअङ्कनी

भवति परन्तु एताञ्च कागदे छिद्रमपि कर्तुं शक्नुवन्ति । अतः B अङ्कनी सर्वाधिका कोमलं तथा सुंदरी भवति ।

अङ्कन्याः सर्वविधप्रकाराः भवताङ्कृते आवश्यकसेवाः यच्छन्ति । परन्तु केनापि बलेन भवन्तः तां अधिकतीक्ष्णं न कर्तुं शक्नुवन्ति । अतः वयं कोमलाङ्कनीन्यायाः प्रयोगं कुर्मः या अधिकं 'टोन' ददाति । तथा एतासां मार्जनं अपि सरलं भवति । कागदे चिह्नं न करोति । अतः अनेन कारणेन अधिकतमानि चित्राणि कोमलाङ्कन्या निर्मितानि भवन्ति ।

2- jf¥trk%v³dl; %

रञ्जिताः अङ्कन्यः गेफाईट अङ्कन्यः वत् निर्मिताः भवन्ति । अस्मिन् वर्ण चिक्कणमृत्तिकया तथा 'जिल्द' इत्यनेन सह योज्यते । द्रावकस्य प्रयोगः अङ्कनीं कागदे सरतया चालनाय भवति । एताः भिन्न-भिन्नवर्णेषु तथा आकृतौ उपलब्धाः भवन्ति । काश्चन रञ्जिताः अङ्कन्यः तीक्ष्णाः तथा सपादः रेखानां निर्माणं कुर्वन्ति । अन्याः रञ्जिताः अङ्कन्यः कागदे सरलतया

चित्रम् 12.3 रञ्जिताः अङ्कन्यः

d{k & †

fVli .kh

fp=dk; k%emyrUokfu

रङ्गपूरणे प्रयुक्ताः भवन्ति । एकस्मिन्नेव रङ्गसमूहे अनेकरङ्गानां प्रयोगेण वयं 'शेड' तथा सुन्दरं चित्रं निर्मातुं शक्नुमः ।

3- ækodj

dk"B%@æk³x%@^iLVy* j³x%odj³x%

चित्रम् 12.4 काष्ठः/द्राङ्गः/ 'पेस्टल' रङ्गः वकरङ्गः

यथा नाम्नैव स्पष्टमस्ति यत् एषः रङ्गः काष्ठचूर्णेन तथा द्रावकेन मेलयित्वा निर्मितः भवति । एषः रङ्गः अङ्कन्याः रङ्गात् अपि गम्भीरः भवति तथा सरलतया मेलनं भवति । एषा 'ग्रेफाईट अङ्कनीतः अपि सुन्दरं भवति ।

4- ?k"kd%rFkk %bjstj½

केनापि सम्यक् घर्षकेन वयं आत्मना निर्मितां चित्रकारीं मार्जयितुं शक्नुमः । एषः कस्यापि कागदोपरि घर्षणेन तं मार्जयति ।

e"kh

चित्रकारीमषी विभिन्नवर्णेषु उपलब्धा भवति । एषा जले विलयनशीला तथा अविलयनशीला भवति । जले विलयनशीला मषी प्रत्येकस्थानेषु उपलब्धा न भवति, परन्तु वयं द्विधा प्रकारस्य मषीं जले विलयनं कृत्वा अनेकरङ्गान् प्राप्तुं शक्नुमः ।

5- j[kfp=iqrde- %sketch Book½@fp=dkxnkfu (Drawing sheets)

चित्रनिर्माणार्थं रेखाचित्रपुस्तकं परमावश्यकम् अस्ति । अस्मिन् पुस्तके चित्रकारस्य पार्श्वे एकं पुस्तकं भवति । यस्मिन् रिक्तचित्रकागदानि भवन्ति । एतत् देनिकाभ्यासाय महत्वपूर्णं भवति । अतः एतत् अधिकपृष्ठयुक्तं सम्यक् गुणयुक्तं भवति । रिक्तपृष्ठानि रेखाचित्रपुस्तकात् निष्कासितुं शक्नुमः । साधारणानि रेखाचित्रपृष्ठानि अनेक कागदैः निर्मिता भवति । एतत् भवन्तः स्वावश्यकानुसारं कर्तयितुं शक्नुवन्ति ।

fVli .kh

6- fp=dkjhi ê%rFkk vU; k%l keX; % (Drawing board)

यदि भवन्तः कस्मिनपि कागदे कार्यं कुर्वन्तः सन्ति तर्हि तत् कागदं स्थगनार्थं एकस्य चित्राकीपट्टस्य आवश्यकता भवति । एषः ध्यातव्यः बिन्दुरस्ति यत् चित्रकारीपट्टः कागदाकारस्य सदृशः भवितव्यः । तस्य तलं चिक्कणतायुक्तः भवेत् । तथा चित्रफलकस्य (मेंमज) प्रयोगः चित्रं संस्थाप्य तस्य दर्शने

चित्रम् 12.5 चित्रकारीपट्टः

d{k & †

fVli .kh

भवति । अनेन सरलतया तस्य समक्षे उत्थाय स्व चित्रं निर्मातुं शक्नुवन्ति ।
चित्रफलकः सर्वदा 20 डिग्रीपरिमितं भवितव्यम् ।

7- drbd%¼ f'ky 'kikuj½

अङ्कन्याः अग्रभागं सम्यक्तया कर्तनार्थं एकसम्यक् कर्तकस्य प्रयोगो भवति ।
काष्ठचूर्णस्य अङ्कनी अपि ग्रेफाइट अङ्कनी वत् तक्ष्यतुं शक्नुमः । धातोः
कर्तकः प्लास्टिककर्तकानामपेक्षा सम्यग् भवन्ति । भवन्तः लघुछुरिकयापि
अङ्कनीं तक्ष्यतुं शक्नुवन्ति ।

8- ^dYVfi *y[kuh

अनेन लेखन्या भवन्तः अनेकानि चिह्नानि निर्मातुं शक्नुवन्ति । तथा अनेकविध
ानां रेखानां निर्माणमपि कर्तुं शक्नुवन्ति ।

9- dk"Bpku fufek v³duh (Charcoal Pencil)

एषाङ्कनी काष्ठचूर्णेन निर्मिता भवति तथा सहैव ग्रेफाइटअङ्कन्याः अधिकं
गम्भीरं रङ्गं करोति । अस्याः सरलतया कागदे प्रयोगं कर्तुं शक्नुमः ।

10- y[kuh ¼ u½

आपणे चित्रकारी करणार्थं अनेकविधाः लेखन्यः उपलब्धाः सन्ति । नूतनप्रविधिषु
आधारितान्याः लेखन्याः प्रयोगः विशेषरूपेण 'स्केच' निर्माणे भवति । एताषामग्रभागः
कागदे अनेकविधानि चिह्नानि करोति । मषी तथा 'काटरिज', लेखनी, रोलरबाल,
बालपाइंट, फाइनलाइनर्स, विशेषकलालेखनी, अनेक प्रकारस्य रेखाचित्रं (स्केच)
निर्माणार्थं आपणे उपलब्धाः सन्ति । एषा सुन्दर तथा समरेखाणां निर्माणं
कुर्वन्ति ।

12-2 fp=dyk; k% vk/kjHkrkfu dkSkykfu

चित्रकारी एकं कौशलं तथा अनुप्रयोगं वर्तते । एषः अभ्यासेन भवतः दक्षः करोति । एवं कौशलेन तथा अभ्यासेन भवति । एषः अधिगमः विभिन्नस्तरेषु भवति । कस्यापि कौशलस्य आधारः कौशलविकसितकरणं भवति । प्राकृतिकरूपेण आगतान् गुणान् प्रशिक्षितं करोति । केषुचन जनेषु एतत् कौशलं प्रकृतौ एव भवति, तेषां प्राकृतकौशलं अभ्यासेन तथा प्रशिक्षणेन वर्धितुं शक्यते । कोऽपि जनः यः चित्राकारी न जानाति सः अभ्यासेन तथा निर्देशेन तथा प्रशिक्षणेन शिक्षितुं शक्नोति । कानिचन मूलचित्रकारीकौशलानि सन्ति –

प्रथमकौशलम् – तटस्य परिचयकरणम्

द्वितीयं कौशलम् – आकाराणां तथा स्थानानां परिचयकरणम् ।

तृतीयकौशलम् – कठिनकौशलदर्शनमस तथा परिचयकरणम् ।

चतुर्थकौशलम् – अल्परङ्गयुक्तं तथा गम्भीररङ्गयुक्तस्य दर्शनम् ।

चित्रकलायाः सन्दर्भे एतानि कौशलानि भवतां निम्नक्षमतां वर्धयन्ति –

क. तटस्य परिचयकरणम्

ख. स्थानस्य परिचयकरणम्

ग. स्थानां तथा कोणानां मापकरणम्

घ. प्रतिबिम्बस्य परियतकरणम्

ङ. 'सर्वाणि वस्तुनि एकत्रीकरणम्' एतत् अचेतनं कौशलं वर्तते ।

emyfp=yk; k% çfof/k%

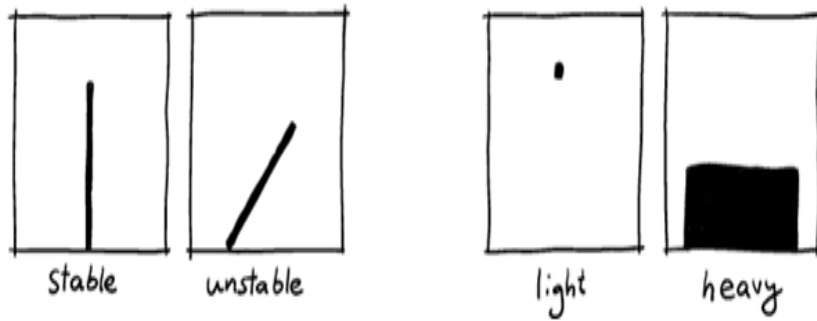
चित्रकार्याः अभ्यासः भवतां रचनात्मकां वर्धयति । भवन्तः अङ्कनी, लेखनी, द्रावकः एतेषां तथा अङ्गुलीनां प्रयोगेण स्वगतिविधिः तथा रचनात्मकताः वर्धते । अस्यामूलाधारस्य अवगमनम् आवश्यकम् अस्ति । परन्तु अभ्यासेन भवन्तः स्वकौशलं वर्धितुं शक्नुवन्ति । अस्याभ्यासानन्तरं भवन्तः स्वचित्रं पूर्णं कृत्वा स्वप्रशंसां कर्तुं शक्नुवन्ति । काचन मानकचित्रकारीं अवबोधनानन्तरं भवन्तः कागदे स्वाकृतिं निर्मातुं शक्नुवन्ति । काभिश्चन मूलाकृतिभ्यः भवन्तः पूर्वमेव परिचिताः सन्ति ।

चित्रकलायाः मूलाधारस्य भागद्वयं भवति

- स्वहस्तौ नियन्त्रितकरणम्
- दर्शनम्

आगच्छन्तु प्रारम्भं कुर्मः

vx& rFkk i "Bs & एवं प्रकारेण भवन्तः चित्रकार्यस्योपकरणं कागदे संभ्राम्य रङ्गंपूरितुं शक्नुवन्ति । भवन्तः यावद् बलप्रयोगं करिष्यन्ति तावद् भवतां चित्रकारी गम्भीरा भविष्यति ।

चित्रा 12.6 अग्रे तथा पृष्ठे

j[kfuēZ ke- ½Hatching½ & रेखानिर्माणे कागदे लघ्व्यः लघ्व्यः रेखाः तथा चिह्नीकरणं भवति । अत्रसमान्तररेखाः अपि निर्मिताः भवन्ति । काचिदपि रेखा पार्श्वे गम्भीरी दृश्यते परन्तु दुरे किञ्चिद् वर्णयुक्ता दृश्यते । रेखा निर्माणं सर्वासु दिशासु भवति ।

prpkk kfredkj[k; k% fueZ ke- ½Cross hatching½ & अस्मिन् प्रविधौ रेखाः एकस्यां सारण्यां दृश्यते । अत्र समानान्तराः रेखाः परस्परं अधःउपरि भूत्वा चतुर्कोणात्मकम् आकारं निर्माति ।

d"Z ke- ½Scribble½ & अनेन भवन्तः सम्पूर्णकागदे रङ्गस्य प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति । भवन्तः अङ्कनीं अपि कागदे अनेकाकृतौ कर्षयित्वा आकृतिं निर्मातुं शक्नुवन्ति । यावत् भवन्तः कागदे भ्रामयन्ति तावद् गम्भीररङ्गं दृश्यते ।

fcU}k—fr% ½Slippling½ & अस्यां कागदे लघु—लघु बिन्दून् मेलयित्वा आकृतेः निर्माणं भवति यावत् बिन्दूनां निकटता भविष्यति तावत् गम्भीरी आकृतिः भविष्यति ।

I kfeJ .ke- (Blending) & यदि भवन्तः काष्ठचूर्णस्य तथा अङ्कन्याः प्रयोगं कुर्वन्तः सन्ति चेत् उभयोः मिश्रणं कुर्युः । भवन्तः एतान् रङ्गान् स्वकागदे अग्रे पृष्ठे कर्तुं शक्नुवन्ति । भवन्तः स्वाङ्गुलिनां तथा वस्त्रस्यापि प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति । ग्रेफाइट इत्यस्य सूक्ष्मचूर्णं कृत्वा तस्य पेंटकूर्चेन सह प्रयोगं भवितुं शक्नोति ।

fp=kdkjhj[k%

कस्यापि चित्रस्य मूलाधारं तस्य रेखाः भवन्ति । भवन्तः रेखाः कथं कागदे

d{k & †

fVli .kh

निर्मान्ति येन भवतां चित्रं सम्पूर्णं भवति अत्र भवतां दक्षता भवति । भवन्तः चित्राणि साधारणरेखाभिः अपि निर्मातुं शक्नुवन्ति । एताः साधारणरेखाः भवतां चित्राणाम् आधारशिला अस्ति ।

n.MoR; %j[kk% एताभिः रेखाभिः भवन्तः स्वचित्रं उत्तमतया निर्मातुं शक्नुवन्ति । भवन्तः एताषां परिचयमपि ज्ञातुं शक्नुवन्ति यत् एताः रेखाः अनेकविधप्रयुक्ताः भवतुं शक्नुवन्ति । एकस्यां निश्चिदूर्या अथवा स्थाने पार्श्वे करणेन एताः विशेषाकृतिं निर्मान्ति ।

?kkkue; h j[kk (Curved lines) & घूर्णनमयीरेखाभिः भवन्तः सुन्दरचित्राणां रचनां कर्तुं शक्नुवन्ति ।

çR; korhZ j[kk (Repeated lines)& यदि भवन्तः दण्डवती तथा घूर्णनमयी रेखाणां वारं वारं प्रयोगं कुर्युः चेत् नूतनाकृतिं निर्मातुं शक्नुवन्ति । एषाकृतिः भवतः आश्चर्यचकितं कर्तुं शक्नोति ।

vk—fr%rFkk : ie~

रेखाः परस्परं संयोज्यानन्तरं नूतनाकृतिनां परिचयं भवति । तथा सा द्वि-आयामी (2 Dimensiaons) आकृतिः भवेत्, चतुर्कोणात्मिका आकृतिः भवेत् अथावा (3Dimensiaons) आकृतिः यथा कन्दूकस्य, पात्रस्य च आकृतिः तथा रचना भवेत् । सा भवतः चित्रकारी एकं भिन्नं महत्त्वं प्रददाति ।

आकृतिनाम् अवगमनं बहुमहत्त्वपूर्णं वर्तते यतोहि यदा एताः रेखाः सहैव आयान्ति तदा एका जटिलाकृतिः भवति । उदाहरणार्तं चतुर्कोणात्मिकायाः आकृतेः उपरि त्रकोणस्याकृतिं गृहरूपे निर्मातुं शक्नुवन्ति । काश्चन अण्डाकाराः

आकृतिभिः वनपशुनां रचना भवितुं शक्नोति । एककन्दूकस्याकृतिः मनुष्यस्य मस्तिष्कवद् भवति । अस्माकं जीवने दृश्यमाणाभिः वस्त्वाकृतिभिः वयं अन्याः सुन्दराकृत्यः निर्मातुं शक्नुमः ।

çfrfcEca rFkk vYi j³xEk~

भवन्तः अङ्कनी, सुधाखण्डः, मषी, द्रावकः, रङ्गः तथा अन्याः समाग्याः उपयोगं कृत्वा प्रतिबिम्बस्य प्रतिकृतिं निर्मातुं शक्नुवन्ति । एतत् कार्यं भवतां चित्रकार्याया एकं नूतनं रङ्गं यच्छति । किन्तु अत्र एवमपि ध्यानं दातव्यम् यत् केवल पूर्वरेखाङ्कनेन सुन्दरचित्रस्य प्राप्तिः न भवितुं शक्नोति । अस्य कृते केषुचन स्थाने अल्प रेखाङ्कनं तथा केषुचन स्थाने गम्भीरं रेखाङ्कनं करणीयम् । यदि कागदस्य केषुचित् क्षेत्रेषु गम्भीरं रङ्गं पूरयामः तदा श्वेतस्थानं त्रि- आयामी-आकृत्यां स्वरूपं प्रकटयति । अनेन भवन्तः सजीववत् चित्राणां निर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति ।

-f"Vdkske~ voxue~

स्वज्ञानं तथा मूलाकृतीः योजयित्वा वयं दृष्टिकोणाधारितानां चित्राणां निर्माणं कर्तुं शक्नुमः । एतत् भवतां चित्रकलायां सहायतां प्रददाति । एषः भवतः चित्ररेखां, संरचनां, आकृतिं तथा पात्राणां चयने सहायतां करोति । आकृतिः, संदेशं तथा अर्थं सम्मिल्य वयं एकस्य सम्यक् चित्रस्य निर्माणं कर्तुं शक्नुमः ।

12-3 j³xkuka fl) kUr k%

रङ्गसिद्धान्तः रङ्गप्रयोगस्य कला तथा विज्ञानं उभौ वर्तते । एषः एवं निर्दिशयति यत् मनुष्यः कथं रङ्गानि पश्यन्ति कथं तेषां मिश्रणेन नूतनरङ्गानां निर्माणं करोति । एषः सिद्धान्तः एवमपि प्रकटयति रङ्गानि कथं सन्देशान्

d{k & †

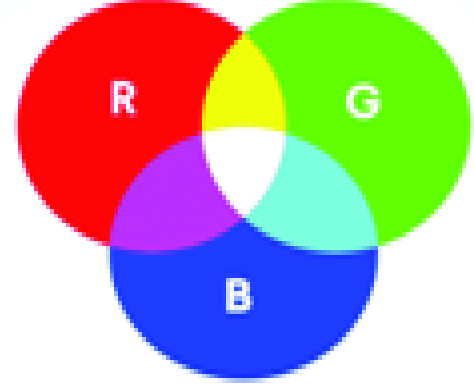

fVli .kh

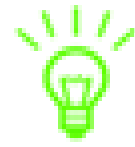
यच्छन्ति तथा कैः माध्यमैः रङ्गानि परिवर्तितानि भवन्ति । रङ्गानि अस्माकं दृष्टिकोणे भवन्ति । अस्मां नेत्रे वस्तुनि तथा प्राणनः दृष्ट्वा मस्तिष्के सन्देशं यच्छति । एषः सन्देशः वस्तुनः नाम अथवा अन्यज्ञानं (उदाहरणार्थ – एतद् नीलम् अस्ति) भवितुं शक्नोति । वस्तुनि प्रकाशं भिन्न भिन्न रूपेण दर्शयति । अस्माकं मस्तिष्कः एतेषां तरङ्गानि दृष्ट्वा रङ्गं परिवर्तयति । वयं रङ्गानि प्रकाशस्य तथा तरङ्गस्य दृष्ट्या पश्यामः । रङ्गानां मेलनेन अन्यरङ्गानां निर्माणं भवति । उदाहरणाय – रक्तं हरितं तथा नीलवर्णं मिश्रणेन अन्यप्रकारस्य रङ्गानां निर्माणं भवति । रङ्गं यावत् आभायुक्तं रङ्गं मेलयन्ति तावत् भिन्न-भिन्नाः रङ्गप्रकाराः अल्पगम्भीराः भविष्यन्ति । अत्र यदि भवन्तः रक्तत्रयं शुद्धरूपे मिश्रितं करिष्यन्ति चेत् भवन्तः स्वेतप्रकाशं प्रकाशं प्राप्स्यन्ति । रङ्गसिद्धान्तानाम् अनुसारेण रङ्गचक्रे रङ्गानां प्रयोगो भवति । रङ्गानि त्रिधा विभज्यन्ते – प्राथमिकरङ्गम्, द्वितीयरङ्गम्, तृतीयरङ्गम् ।

- त्रीणिप्राथमिकरङ्गानि – रक्तम्, पीतम्, हरितम्
- त्रीणद्वितीयरङ्गानि – अत्र रङ्गानि प्राथमिकरङ्गानि सम्मिल्य निर्मितानि भवन्ति यथा – हरितम्-‘संतरी’, नीललोहितः

fp=dk; k%emyrUokfu

Red

Green

Blue

चित्रम् 12.7 रंग-सिद्धान्तम्

- षड् त्रीणिरङ्गानि – एतानि प्राथमिकानि तथा द्वितीयामि रङ्गानि सम्मिल्य निर्मितं भवति यथा – नीलं–हरितम् अथाव रक्तं–नीललोहितम् ।

अस्य चक्रस्य मध्ये रेखां कृत्वा भवन्तः उष्णरङ्गानि तथा शीतरङ्गानि भिन्नानि कर्तुं शक्नुवन्ति । रक्तं, संतरी, तथा पीतम् (Warm) उष्णरङ्गम् अस्ति तथा नीलं, हरितं तथा नीललोहितम् (cool) शीतरङ्गानि मन्यन्ते ।

उष्णरङ्गानि उर्जायाम् आभायां तथा क्रियायां योजयामः तथा शीतरङ्गानि शांतिः, धैर्यम्, तथा एकान्तस्य प्रतीकं मन्यते । यदा भवन्तः रङ्गानां प्रकारं जानन्ति तदा भवन्तः चित्रं तथा तथानुरूपरङ्गानां चुनावकरणे दक्षाः अपि भवन्ति ।

^Vfkk] 'kMLk} fVx/] rFkk Vku* j^3xkfu

‘हयू’ इत्यस्यार्थं तरङ्गानां आधारे रङ्गस्य चुनावकरणम् । टिंट (अल्पं गम्भीरं रङ्गम्), ‘शेड्स’ आदयः रङ्गानि चक्रे प्राप्यन्ते । टिंटुं एतद् रङ्गं श्वेते सम्मिल्य निर्माणं भवति । उदाहरणाय दृरक्तम् श्वेतम् = पाटलम् । शेडस् (रङ्गप्रकारः) एका हयु (रङ्गप्रकारः) भवति यस्याधाररङ्गं कृष्णम् अस्ति । उदाहरणाय – कृष्णरङ्गे कापटलरङ्गं लेपनम् । अन्योदाहरणम् अस्ति – रक्तम्, कृष्णम् = ‘सरगंडी’ । रङ्गे ‘टोन’ निर्माणं भवति । टोन इत्यस्य तात्पर्यं अस्ति यत् कस्मिनपि रङ्गे कृष्णं अथवा श्वेतं (ग्रे) मेलनम् । एतत् मूलहयुरङ्गं गम्भीरं तु अवश्यं करोति परन्तु चित्रे अस्याल्प प्रभावो भवति ।

d{k & †

fVli .kh

i kBkxr k% ç' uk% 12-1

I. रिक्तस्थानानां पूर्तिं कुर्यात्

1. चित्रकाराः ..... प्रयोगः स्वचित्रनिर्माणस्य सहायतायै कुर्वन्ति ।
2. .... सर्वाधिका दृढा तथा ..... सर्वाधिका कोमालाडकनी भवति तथा अङ्कनीनां मध्यमवर्गम् अस्ति
3. रेखानां संयोजनेन ..... प्राप्ता भवति ।
4. लघु-लघुनां बिन्दुनां सहायतया चित्रनिर्माणं ..... कथ्यते ।
5. रङ्गानि रङ्गचक्रे निर्मान्ति तथा एतानि ..... विभज्यन्ते ।

HkoUr% fda f' kf{kroUr%

- चित्रकार्याः मूलोपकरणानि
- चित्रकार्याः मूलकौशलानि
- मूलाकृतिः यथा गोलाकारम्, त्रिकोणम्, तथा चतुर्कोणस्य निर्माणम् ।
- द्वि अथवा द्वाधि रङ्गानि मिलित्वा नूतनरङ्गानां निर्माणम्

i kBkUr k% ç' uk%

1. चित्रकार्येषु प्रयुक्त किषाञ्चन 10 उपकरणानां सूचीं निर्माय संक्षिप्तव्याख्यां कुरुत ।

2. चित्रकार्यस्य मूलकौशलानां व्याख्यां कुरुत ।
3. रंगसिद्धान्तानां विवरणं लिखत ।

mÙkj ekyk

12-1

1. चित्रफलकः
2. 9H , 9B
3. आकृतिः
4. Stupling
5. त्रिविध

d{kk & †

fVli .kh